

Raamatun luomiskertomukset

Johdanto

Kuten useimmat tietävät, Raamattu alkaa Luomiskertomuksen sanoilla: ”Alussa Jumala loi taivaan ja maan.” Moni myös tietää, että 1. Mooseksenkirjassa on peräkkäin kaksi luomiskertomusta, joista toinen alkaa toisen luvun jakeesta neljä. Hieman harvinaisempaa on tietää, että Raamatussa on myös muita luomisen kuvauksia. Tällaisia ovat esimerkiksi Psalmi 104 ja Psalmin 136 jakeet 6-9. Myös Jobin kirjan lopussa oleva Jumalan vastaus Jobille (Job 38-41) on monologin muodossa oleva kertomus luomisesta.

Näiden selvien luomiskertomusten lisäksi Raamatusta löytyy myös viittauksia ja toisintoja paljon vanhemmista luomiskertomuksista. Erityisesti Ilmestyskirjassa mainittua Lohikäärmettä kuvaavat kertomuskatkelmat (Ilm. 12-13; 19:19- 20:3) ovat ilmeisesti uutta tulkintaa muinaisen Lähi-idän tunnetuimmasta teoksesta, babylonialaisesta luomiskertomuksesta nimeltä *Enuma elish* (”Kerran ylhäällä”), jota luettiin lähes tuhannen vuoden ajan babylonialaisen uudenvuoden juhlan aikana. Sen keskeisenä sisältönä oli kuvata eri jumalten sukupolvien syntyä ja sitä kuinka taivaassa syttyi sota alkumerta edustavan Tiamatin ja muiden jumalten välillä. Nämä nimittivät luojajumalan, Ea:n pojan Mardukin sotapäälliköksi tuhoamaan Tiamatin joukkoineen. Tapettuaan Tiamatin Marduk luo tämän halkaistusta ruumiinpuoliskoista taivaan ja maan. Ihmisen hän puolestaan loi Tiamatin puolison Kingun verestä.

Tämän teoksen tiivistettynä toisintona voidaan pitää myös kreikkalaisen runoilijan Hesiodoksen teosta *Jumalten synty* (*Theogonia*), joka noudattaa karkeasti *Enuma elishin* rakennetta jumalten sukupolvista.

Näiden kohtien lisäksi muutamat muut Raamatun viittaukset Leviathaniin (Job 3:8; Ps 74: 14; Jes 27:1) viittaavat voimakkaaseen mesopotamialaiseen vaikutukseen Raamatussa. samaan viittaa myös ensimmäisessä luomiskertomuksessa oleva kohta, jossa Jumala puhuu itsestään monikossa. *Enuma elish*:iä lukuun ottamatta kaikkien Mesopotamian kulttuurien luomiskertomuksissa jonkinlainen äitijumalahahmo luo ihmisen yhdessä muiden jumalten kanssa.

Näiden itäisten lainausten valossa on melko yllättävää, ettei Raamatussa ole samalla tavoin viittauksia egyptiläisiin luomiskertomuksiin vaikka esimerkiksi Sananlaskujen kirjassa on pitkiä pätkiä suoria lainauksia egyptiläisestä viisaukirjallisuudesta.

On melko kiistatonta, että samalla tavoin kuin kristinusko syntyi juutalaisuudesta, juutalaisuuden juuret ovat Mesopotamiassa ja Egyptissä. Tämän ei pitäisi tulla kenellekään yllätyksenä koska tästähän nimenomaan patriarkkakertomukset kertovat: Aabraham tuli ”Kaldean Urista” ja sieltä myös kaksi seuraavaa sukupolvea haki vaimot itselleen. Sitten siirryttiin 400:ski vuodeksi Egyptiin. Jo olisi ihme, jos nuo kaksi aikansa merkittävintä korkeakulttuuria ei olisi vaikuttaneet myös Raamatun kirjoittajiin.

Mutta Raamatun luomiskertomuksia ei pidä tulkita vain typistettyinä versioina vanhemmista laajemmista teoksista. Toki niissä on paljon niistä lainattuja kielikuvia ja käsitteitä. Olihan kyse koko itämaisen ajattelun yhteisestä kulttuuriperinteestä.

Raamatun kertomukset on kuitenkin nähtävä ennemminkin polemiikkina noita korkeakulttuureja kohtaan kuin niiden matkimisena. Kyse on vanhan yhteisen perinteen uudesta tulkinnasta. Samanlaisesta kuin Uuden testamentin kirjoittajat tekivät suhteessa juutalaisuuteen. Siksi se ajattelu, jossa Raamatun teksti ikään kuin vesitettiin viittaamalla siihen, että se kopioi vain vanhempia kertomuksia, on melko hedelmätön. Enemmän tulisi katsoa sitä, miten tuota vanhaa perinnettä tulkittiin uuden yksijumalaisen uskon näkökulmasta.

Tässä tulkinnassa on otettava ennen kaikkea muuta huomioon se, että Israel muodostui ennen kaikkea entisistä orjista ja heidän jälkeläisistään. Tämä näkyy siitä, että kaksi Vanhan testamentin merkittävintä kertomusteemaa olivat kertomukset Egyptistä vapautumisesta ja Babylonian pakkosiirtolaisuudesta palaaminen. Tämä kansan sosiaalinen pohja näkyy läpi koko Raamatun sanoman. Se vaikuttaa olennaisesti siihen, että Raamatun tulkinta maailmasta oli huomattavan erilainen kuin mitä ympäröivissä korkeakulttuureissa.

Maailman luominen

Poiketen jokilaaksokulttuurien ja Hesiodoksen kertomuksista Raamattu ei käsittele mitenkään taivaallisen todellisuuden syntyä. Ainoat sensuuntaiset viittaukset ovat Ilmestyskirjassa, jossa maininnat taivaassa syttyneestä sodasta ja enkeliruhtinas Mikaelin taistelusta Petoa vastaan ovat

selvästi toisintoja *Enuma elishistä*. Mutta näissä Raamatun kuvauksissa on oleellinen pieni ero verrattuna aikaisempiin toisintoihin tuosta babylonialaisesta luomismyytistä. Monoteistinen ajattelu yhdestä Jumalasta ei sallinut ajatusta siitä, että ylipäätään oli muita jumalia puhumattakaan, että voitaisiin kuvata näiden syntymää. Monoteistisen ajattelun mukaan Jumala on ikuinen ja kaiken alkusyy.

Kuitenkin on rehellisyyden nimissä todettava, että missään nykyisessäkään monoteistisessä uskonossa Jumala ei ole yksin taivaassa. Vanhat alemman tason jumaluudet ja jumaliksi korotetut esi-isät ovat korvautuneet enkeleillä ja pyhimyksillä. On huomattava, että Israelin usko kehittyi jyrkän monoteistiseksi vasta pakkosiirtolaisuuden jälkeen. Vielä kuningastenkirjat ja useat profeetat valittivat laajalti harjoitettua Baalin ja Astarten palvontaa. Nämä olivat kanaanilaisia nimiä Babylonian pääjumalille Mardukille ja Ishtarille. Parhaimmillaankin kuningasajan Israelia voisi kuvata henoteistiseksi tai monolatriseksi. Molemmissa tunnustetaan muiden jumalien olemassaolo mutta niitä ei palvota. Toisistaan ne eroavat sikäli, että edellisessä myönnetään, että ne saattavat joskus olla palvonnan arvoisia mutta jälkimmäisessä tätä arvoa ei tunnusteta. Esimerkiksi Joosuan lause ”Minä ja perheeni palvelemme Herraa” on tyypillinen monolatrinen kuvaus.

Kun ajattelemme Raamatun kertomuksia maailman luomisesta, on ensimmäiseksi mietittävä sitä, millaista kirjallisuudenlajia ne edustavat. Raamattuhan on täynnä mitä erilaisimpia kirjallisuudenlajeja. On historiaa, on runoutta, on lakitekstejä, lauluja, sananlaskuja – jopa novelleja (Ruut, Ester) ja satuja (Syntiinlankeemus, Bileamin aasi). Kaikkien näiden tapa ilmaista kuvaamansa asia on erilainen. Lakitekstissä pilkunpaikkakin on tärkeä. Runous puolestaan on suurella siveltimellä maalailtavaa. Niissä ei ole tärkeää onko jokin yksityiskohta juuri niin vai ei. Ajatellaanpa vain lastenvirttä ”Satatuhatta tähteä loistaa...” On sivuseikka onko niitä juuri tuo satatuhatta vai satatuhattakolmesataaneljäkymmentäkolme. Samoin sadun totuusarvoa punnitessa ei pidä kiinnittää huomiota sellaisiin biologisiin mahdottomuuksiin, että eläimet puhuvat. Satujen maailmassa näin tapahtuu ilman muuta. Sadun totuusarvo on aina ollut sen opetuksessa ja siksi niitä on luettukin lapsille kautta aikojen. On totinen tosi, että jos Nalle Puhin tavoin syö purkillisen hunajaa niin siitä tulee vatsa kipeäksi.

Raamatun luomiskertomukset ovat kirjallisuudenlajiltaan myyttejä. Tieteellisessä käytössä myytti ei tarkoita samaa kuin arkikielessä missä se usein ymmärretään epätodeksi. Myytti on jotain sellaista, johon tiivistyy keskeisimmät asiat jostain tapahtumasta tai jonkun henkilön historiasta. Siten mekin

puhumme talvisodan myytistä – se oli yhteinen kokemus siitä, että nyt tapahtui jotain tärkeää joka täytyy muistaa ja tallettaa myös jälkipolville.

Myytit ovat myös usein kertomuksia, jostain tapahtumasta, kuten vedenpaisumuksesta tai tulivuorenpurkauksesta. Niistä kertovien myyttien merkitystä kuvaa se, että vuoden 2004 tsunamin yhteydessä tiedetään joidenkin tyynenmeren saarten asukkaiden osanneen pelastautua kun heidän myyttinsä kertoivat ensin vetäytyvästä ja sitten ihmisiä syövästä aallosta.

Myyttien kirjallisuudenlajiin kuuluu myös se, että niiden tulee olla helposti muistettavia. Tämä on merkittävin syy siihen miksi Raamatun mukaan maailma luotiin seitsemässä päivässä. Seitsemän on eräs täydellisyyden luvuista Raamatun aikaisessa maailmassa. Sen mukaisesti oli helppo hahmottaa tapahtumien kulku. Sitä ei pidä ottaa kirjaimellisena kuvauksena siitä mitä todella tapahtui vaan myyttisenä kerrontana, johon on punottu useita tärkeitä opetuksia.

Ensimmäinen poleeminen teesi nousee esiin jo ensimmäisessä jakeessa. Sen sijaan, että olisi kerrottu kuinka ikiaikaisista vesistä olisi ensin syntynyt kaikkien jumalten äiti Nammu, joka synnytti jumalat taivaan An:in ja maan Ki:n. sumerilaisessa mytologiassa maailma oli AnKi – sananmukaisesti taivasmaa. Raamattu polemisoi tätä ajatusta vastaan ja käytännössä sekularisoi maailman: taivas ja maa eivät ole syntyneitä jumalia vaan luomakuntaa. Edelleen käydään tulkinnallista rajanvetoa Babylonin uskontoa vastaan. Ilman henki (Enlil) ja syvyys (Abzu) olivat Babylonian mytologiassa merkittäviä jumaluuksia. Raamattu sekularisoi ne luonnonilmiöiksi.

Tällä ajattelulla on ollut kauaskantoiset seuraukset mm. länsimaisen tieteen synnyssä. Kun luonto nähtiin luotuna, sekulaarina, sitä voitiin rauhassa tutkia eikä tarvinnut pelätä, että jokin veden tai puun jumala olisi hermostunut ja kostanut ihmisen tungettelevaisuuden.

Luomiskertomusta voisi hahmottaa eräänlaisena ympäristöopin oppikirjana muinaisille israelilaisille koulupojille. Tämänkaltaisia koulutekstejä on Kaksoisvirtainmaasta löytynyt lukemattomia. Ja on huomattava, että jopa useimmat suurten runoelmien käsikirjoituksista ovat säilyneet koululaisten harjoitustöinä. se näkyy lukuisista kirjoitusvirheistä, ensimmäisten sivujen suhteettoman suuresta määrästä sekä tietysti opettajan tekemistä korjauksista. Tässä tekstissä käydään läpi eri ympäristön käsitteitä ja nimetään ne. Aloitetaan valosta ja pimeydestä, illasta ja aamusta. Eli lähdetään pedagogisesti aivan oikein siitä, mikä on oppilaille läheistä ja tuttua. sitten laajennetaan pikkuhiljaa havainnointipiiriä.

Taivaankansi-ajattelu juontaa sekin muinaisesta Sumerista. Ja uskokaa tai älkää, se perustui oman aikansa empiirisiin havaintoihin. Jos Sumerissa kaivoi mistä tahansa niin muutaman metrin jälkeen tuli vesi vastaan. Eittämätön johtopäätös oli se, että maan alla on meri ja maa jotenkin kelluu sen päällä. Kun sitten huomattiin, että taivaaltakin tuli aika ajoin vettä niin oli loogista kysyä miten se pysyi siellä. Eihän vesi voi itsestään ilmassa pysyä. Yrittäkääpä itse saada kupillinen vettä leijumaan! Taas seurasi looginen johtopäätös: siellä täytyi olla kansi, joka pidätteli vedet ylhäällä. Ja kun sieltä aika ajoin sitä tippui, niin siellä täytyi olla jonkinlaiset ikkunat tai luukut, joista sitä päästettiin alas.

Se mistä Raamattu ei ole juurikaan kiinnostunut on se, mitä tuon taivaankannen yläpuolella on. Kaikissa Mesopotamian toisiaan seuraavissa kulttuureissa sinne oli rakennettu joko kolme, viisi tai seitsemän eri kerrosta. Meillekin tuttu ajatus seitsemänstä taivaasta on alun perin Sumerista lähtöisin ja sen kuvaus näkyi mm. kuuluisassa Baabelin tornissa eli Babylonin zikkuratussa, jossa oli seitsemän eriväristä kerrosta.

Tämän geologisen ympäristöopin jälkeen siirrytäänkin sitten kasviopin puolelle. Lähi-idän ns. Hedelmällisen puolikuun todellisuus tulee esille kasvien kuvailuissa. Esiin nostetaan vain viljakasvit ja hedelmäpuut, jotka muodostivat sivistyneen yhteiskunnan pääasiallisen ravinnon. Missä olivat sienet, palkokasvit, marjat ja juurekset, jotka todennäköisesti olivat esihistoriallisen ihmisen pääasialliset ravinnonlähteet – ainakin paleoarkeologien mukaan. Teksti on kuitenkin ymmärrettävissä jos ajattelemme sen koulupoikien oppikirjatekstinä.

Kasviopin opetuksesta siirrytäänkin sitten tähtitieteeseen, jonka tuntemus oli muinaisissa jokilaaksokulttuureissa elintärkeää. Maanviljelyn kannalta oli oleellista tietää milloin tulvat, sateet ja kuiva kausi tulivat. Ne kyettiin lukemaan tähdistä. Aurinko ja kuu puolestaan rytmittivät lyhyempiä ajanjaksoja. Mutta taaskin tehdään rajankäyntiä ympäröiviin kulttuureihin. Aurinko ja kuu olivat nekin Jumalan luomia – ne eivät olleet Samasin ja Sinin tai egyptiläisten Atonin tai kreikkalaisten Helioksen kaltaisia jumalia vaan osa Jumalan luomakuntaa.

Kaupungin alueella havaittavista asioista siirryttiin sitten edelleen laajempiin asioihin. Maaseudulla ja erämaassa asusti erilaisia eläimiä ja kertomus tekee niistä perusluokittelun: merieläimet, linnut ja maaeläimet. Jälkimmäiset vielä jaoteltiin erikseen pienempiin alaryhmiin.

Lopuksi siirryttiin ihmisen alkuperän kuvaukseen. Kuten jo alussa mainitsin, Jumalan esittäminen monikossa viittaa Mesopotamian myytteihin. Sen sijaan ajatus siitä, että ihminen olisi Jumalan kuva, oli uutta. Sumerissa ihminen luotiin jumalten orjaksi vapauttamaan jumalat sellaisista vaivalloisista tehtävistä kuin kastelukanavien kaivuusta. On huomattava, että Kaikissa Israelia ympäröivissä kulttuureissa jokainen ihminen oli jumalten orja. Itse asiassa jokainen oli jonkun toisen feodaaliherruuden alamainen. Kuningas oli joko – kuten Egyptissä - itsekin jumala, tai – kuten Mesopotamiassa – kaupungin suojelusjumalan suurvisiirinä toimiva orja. Egyptissä ihminen syntyi jumalten kyneleistä ja Kreikassa miehet syntyivät äiti maasta, Gaiasta. Naiset puolestaan olivat Pandoran jälkeläisiä. Eli he olivat kaksi erillistä oliolajia. Vain Israelissa ihminen oli Jumalan kuva.

Toinen asia, joka nousee esiin ihmisen luomisessa on se, että ihminen ei ole mies. Ei kuten esimerkiksi englannissa ja monessa muussa kielessä, ihminen on ”man”, mies ja nainen ”woman” on poikkeustapaus. Ihminen on mies ja nainen. Vain yhdessä he täydentävät toisiaan.

Tällä luomiskertomuksen ihmiskuvalla on ollut myös kauaskantoiset yhteiskunnalliset seuraukset. Monessa muussa muinaisen Lähi-idän ja Euroopan valtiossa oli eri lainsäädäntö ylimystölle ja tavalliselle kansalle. Muistamme varmaan Rooman, jossa aluksi oli eri lait patriiseille ja plebeijeille. Israelissa laki oli sama kaikille koska se oli Jumalan laki ja tarkoitettu jokaiselle Jumalan kuvakseen luomalle ihmiselle. Ja koska Jumala pitää huolta jokaisesta luodustaan, on tuossa laissa erityisesti korostettu yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ja hyvinvoinnin merkitystä.

Tämä ajattelu oli toinen niistä kahdesta perusasiasta, joka heijasteli kansan olemusta entisten orjien jälkeläisinä. Tässä suhteessa Israelin lainsäädäntö poikkesi niistä hierarkkisista järjestelmistä mitkä vallitsivat jokilaaksokulttuureissa.

Toinen poikkeama ympäristökulttuureihin oli se, että Raamattuun sisältyy voimakas ajatus uudesta luomisesta. kerran kun tämä maailma tuhoutuu, luodaan uusi todellisuus, jossa ei ole itkua eikä hammastenkiristystä. Tai, Paavalin mukaan ”ei orjaa eikä vapaata.” Juutalaisuuden kautta kristinuskoonkin tuli voimakas muutoksen ja tulevaisuuteen katsomisen näkökulma.

Jokilaaksokulttuureissa puolestaan kaikki reformit pyrkivät palauttamaan sen luomisessa määritellyn hierarkkisen tilanteen. Kaikilla oli oma paikkansa tuossa valtapiramidissa – taivaan ylimmästä hallitsijasta aina alhaisimpaan orjaan. Tällainen kuva oikeasta järjestyksestä ei

luonnollisestikaan miellyttänyt entisten orjien jälkeläisiä. Siksi muutosta ei etsitty katsomalla taaksepäin, vaan tulevaisuuteen, aikojen loppuun.

Kertomuksen huipentuma on se, kuinka sillä perustellaan juutalainen sapatti. Koska Jumala lepäsi seitsemäntenä päivänä, on ihmisenkin tehtävä niin.

Ihmisen luominen

Raamatun toinen luomiskertomus on Genesiksen toisessa luvussa ja keskittyy kuvaamaan ihmisen luomista. Ihmisen muovaaminen maan tomusta tai savesta on yleinen itämainen ihmisen syntymyyttien teema.

Eedenin sijainti on kiehtonut tutkijoita kautta maailman sivun. Ongelmana on se, että Raamatussa mainituista virroista emme tunne kuin Eufratin ja Tigrisin. Pisonin ja Gihonin uomaa ei ole onnistuttu paikantamaan. Milloin ne on sijoitettu Persianlahden pinnan alle, milloin Intiaan tai jopa Itä-Turkin ylängöille. Ongelma muuttuu monimutkaisemmaksi kuin katsoo alueen geologista karttaa. Koko Lähi-itä on mannerlaattojen risteysaluetta. Siellä kohtaavat Aasian, Tyynen meren, Arabian ja Euroopan laatat – ja lisäksi pienemmät Anatolian ja Egean laatat. Siten emme tiedä alkuunkaan millaisia tektonisia liikkeitä alueella on tapahtunut. Emme tiedä miten maankuori on noussut ja laskenut. Eli nykyiset meret ovat saattaneet olla vain suuria virtoja siinä vaiheessa kuin perimätieto on syntynyt. Siten Pison saattaisi olla nykyisen Mustanmeren paikalla ollut joki. Nimittäin se tiedetään, että Mustameri on muinoin ollut järvi ja toisaalta Lähi-idästä löytyy kultaa vain Länsi-Turkista ja Egyptistä. Gihonin yhteydessä puolestaan viitataan Nubiaan eli Afrikkaan. Se saattaisi olla Niili. Oli miten oli, kyseessä on ongelma, jota ei ole onnistuttu ratkaisemaan.

Ilmeisesti Eden on kuitenkin ollut alue, jossa muinaisilla metsästäjä-keräilijöillä on ollut yllin kyllin ravintoa. Paratiisista karkottaminen on usein maanviljelyksen syntyteorioissa tulkittu jonkinlaiseksi globaaliksi kuivuudeksi – tai viimeiseksi jääkaudeksi, joka olisi pakottanut ihmiset keitaiden luo etsimään ravintoa. Sieltä he sitten levisivät jokilaaksoihin tuoden maanviljelystaidon mukanaan.

Tässäkin luomiskertomuksessa on paljon viitteitä Mesopotamian kulttuureihin. Hyvän ja pahan tiedon puu ja elämän puu ovat tuttuja erityisesti assyrialaisesta mytologiasta. Sumerin teksteissä puolestaan puhuttiin ilmiöstä ”me.” Tarkkaan ei tiedetä mitä ne olivat, mutta ne olivat sivistyksen edellytys – niin hyvässä kuin pahassakin.

Tässä tarinassa etenemisjärjestys on hieman erilainen: miehen luomisen jälkeen Jumala loi eläimet ja vasta lopuksi naisen. Siinä mielessä nainen on se varsinainen luomakunnan kruunu. Tausta-ajatus lienee sama kuin Gilgamesh-epoksessa, jossa Gilgameshin tuleva kumppani Enkidu eli aluksi villimiehenä eläinten parissa ja vasta tavattuun naisen sivistyy. Näinhän se taitaa olla itse kunkin kohdalla tapahtunut nykyäänkin. Eli kyseessä on toisinto hyvin vanhasta teemasta, jota on radikaalisti tulkittu uudelleen Israelin uskon näkökulmasta.

Lopuksi

Olen käynyt läpi luomiskertomuksia lähinnä laajemman Lähi-idän tutkimuksen valossa. siitä asti kun Gilgamesh-epoksen ensimmäiset käsikirjoitukset löydettiin 1800-luvulla on sekä raamattutieteilijöitä että assyriologeja kiinnostanut Raamatun kertomusten varhaisemmat juuret. Kun Raamatun tekstit pyrittiin selittämään vain tällaisina myöhempinä toisintoina, nostivat kirkolliset piirit jyrkän vastalauseen. Saksassa käytiinkin 1800-luvun lopulla ns. Babel-Bibel-kiista, jossa ei ratkaistu mitään mutta saatiin aikaan se, että sen jälkeen assyriologit ja eksegeetit ovat yliopistoissa kohteliaasti tervehtineet toisiaan mutta eivät ole seurustelleet. Vasta viimeisten parin vuosikymmenen aikana on tapahtunut uutta lähestymistä mm. kielitieteen tarpeiden vuoksi. Kun Vanhassa testamentissa on monia sanoja, jotka esiintyvät siellä vain kerran ja teksti on alun perin ilman sanavälejä, on pakko käyttää vertailevan kielitieteen menetelmiä, jotta voitaisiin olla edes kohtalaisen varmoja niiden merkityksestä.

Iso kysymys on se, mitä nämä tieteen tulokset merkitsevät meille. Romuttavatko ne Raamatun arvovaltaa vai vahvistavatko ne sitä? Täysin toinen kysymys on se, murskaavatko nämä tulokset joitakin meidän tulkintojamme siitä mitä Raamattu itse asiassa opettaa? Kun tiedämme kristikunnan olevan monesta asiasta täysin eri linjoilla, niin ehkä olisi hyvä kyseenalaistaa vähän kaikkien hellimiä dogmeja. Se voisi myös auttaa niitä, joiden on vaikea hyväksyä joitakin oppien yksityiskohtia.

Itselleni matka muinaisten jokilaaksokulttuurien maailmoihin on syventänyt myös Raamatun ymmärtämistä. ehkä eri tavalla kuin ennen mutta omia ajatuksia nyt on syytä aina silloin tällöin ravistellakin. Täytyy vain muistaa, että Jumalan armo ei ole meidän raamatuntulkintoistamme kiinni.